

deme do konce a nastolíme ozajstnú demokraciu. Iba v tom druhom prípade budeme mať to, čo všetci požadujú — záruky. Záruky iste mnohé a rozličné, ústavné, zákonné, inštitucionálne a iné. No nech by ich bolo koľkokoľvek, obratné zoskupenie mocných ich vždy môže oslabiť, obísť, v praxi zmariť. Absolútnymi zárukami môžete byť len vy, ktorí ma počúvate.

Kedysi u nás na všetkých uliciach visel plagát s heslom: Ja som baník, a kto je viac? Banická práca je najťažšia, je nebezpečná a baníkov sme vtedy potrebovali. Nechceme sa vysmievať tomuto heslu. Len by sa malo pre dnešné časy obmeniť a zniet takto: Ja som občan, a nikto nesmie byť viac.

Jedinou zárukou budú raz, v ozajstnej demokracii, slobodní občania, vedomí si svojej suverenity, dožadujúci sa svojich práv a slobôd, urputne sa vzpierajúci proti akémukoľvek, hoci najmenšiemu ich porušeniu alebo obmedzeniu, a pritom rešpektujúci práva a slobody ostatných. Občania, s ktorými politici budú musieť hovoriť ako s rovnocennými partnermi, lebo nie iba osud občanov bude závisieť od vôle politika, ale aj naopak. Občania, ktorí budú vedieť byť disciplinovaní a jednotní, keď poznajú, že je to potrebné, ale nedajú si zakládnom disciplíny a jednoty znásilniť vlastné svedomie a pevne budú stáť v poznaanej pravde. Občania, ktorí nebudú ďakovať za to, že sa im vládne, ale budú spoluurčovať, ako majú ich zmocnenci vládnuť.

V tieto záruky verím. Nemáme ich dnes, nebudú ani zajtra. Diktatúra a duch podriadenosti spustošili všetko — iniciatívu, aktivitu, súdne myslenie, občiansku odvahu, vedomie vlastnej svojprávnosti a dospelosti, ba aj zodpovednosti. Jeden čas u nás tuším už ani nebolo občanov. Dnes už občan nie je výnimkou. Aj preto a len preto, že ich počet u nás vzrastal, mohlo byť napokon januárové plénum a všetko, čo prišlo po ňom. A vedomie občanov o práve na vlastnú suverenitu sa bude šíriť a tento proces sa už natrvalo nikomu zdnuka ani zvonku zastaviť nepodari.

Kulturný život, 5. apríla 1968

ČLOVĚČE, STŮJTE V POZORU,
KDYŽ ČTŮ VAŠI REHABILITACI.
NEBO VÁM ZAS ROZBIJU TU
VAŠI PITOMOU DRŽKU!
Vedimír Bendín

Ivan Sviták

Hlavou proti zdi

(Přednáška na filosofické fakultě Karlovy university v Praze, 20. března 1968.)

„Přátelé Chaosu vděčili za mnohé ze svých úspěchů Chaosu a chtěli se mu odvděčit. Poradili se a došli k závěru. Zjistili, že Chaos nemá žádné smyslové orgány, jimiž by mohl určovat vnější svět. Jednoho dne mu tedy dali oči, druhého dne nos a za týden skončili dílo přetvoření Chaosu v citliví osobnost, jakou byli oni sami. Zatímco si navzájem blahopřáli k úspěchu, Chaos zemřel.“

Chuang-tse, III. století před našim letopočtem.

I. PARADOXY REALITY

1. Přátelé chaosu, kteří polidšňují chaos, ničí jej. Nejsou to tedy nepřátelé chaosu, kteří způsobují smrt chaosu, ale jeho přátelé, jeho oddaní přátelé, jeho nejoddanější přátelé.

2. Paradoxní zvláštnost staré čínské hádanky je zároveň krutou pravdou v politickém předjaří Československa v roce 1968. V čele likvidace chaosu v ekonomickém a politickém životě nestojí nepřátelé chaosu, kteří jej chtějí zničit, ale jeho bývalí přátelé, kteří chtěli mu prospět, ničí jej. Nepřátelé chaosu je v tom podporují, ovšem s vědomím, že přátelé chaosu budou dezertovat od vlastního díla v prvním okamžiku, kdy si uvědomí, co dělají.

3. Skutečnost je paradoxní a „vystavit se paradoxům znamená vystavit se pravdě“. Bez pochopení paradoxního rázu dnešních změn nelze pochopit ani smysl současných událostí, ani jejich nutný — a ne příliš potěšitelný — další vývoj. Přátelé chaosu, kteří se dnes tak snadno jeví jako apoštolové demokracie, proti nimž je Masaryk druhořadý břídil, mají své meze, které začnou rychle vystupovat před principiálními otázkami.

4. Paradoxní skutečnost nám dnešní představitelé obrodného procesu ukáže během dvou let jako ministry, velvyslance a tajemníky čs. státu, kteří budou mít bezprostřední a přímý zájem na udržení daného stavu, stejný zájem, jaký mají dnes na překročení mezi dané totalitní diktatury. Podporujeme druhou garnituru, která chce nastoupit v komunistické straně místo garnitury dosavadní, ale musíme jasně chápat, že podporujeme její program, ne její osobnosti, a že její maximální program je naším programem minimálním.

5. Shoda kritických intelektuálů s vysokými představiteli stranické a státní byrokracie je okamžitým výrazem jednoty zájmů, která pomine ihned, jakmile se nová garnitura chopí pevně státní moci a jakmile bude považovat demokratizaci za ukončenou na onom stupni, jehož bylo dosaženo při jejím příchodu

k moci. Demokratizace skončí a demokracie nezačne.

6. Intelektuálové, kteří vidí do karet mocenského boje a kteří chápou historické procesy, musí proto říci národu něco více nežli politický program, jenž zhruba řekne: **Chceme demokracii, ne demokratizaci. Demokratizace je minimální program cesty k demokracii.**

7. Demokratizace je snad cestou k demokracii, a v tomto smyslu podporujeme všechno, co směřuje k rozšíření občanských a lidských práv, a nebudeme netrpěliví. Jenže my dost dobře nevíme, co to demokratizace je. Během čtvrt roku od kritických událostí jsme se nedověděli, co se vlastně stalo. Je to demokratizace?

8. Víme naopak velmi přesně, co je to demokracie a dvě stě let zkušeností s touto vládní formou umožňuje bezpečně zjistit, že až načasné a kdykoli odvolatelné nefungování cenzury chybí u nás všechny atributy této vládní formy. Neexistují absolutně žádné programové požadavky v tomto směru — dokonce ani od našich zdánlivě tak prozíravých spisovatelů.

9. Heslo demokratizace je improvizací, zrozenou z mimořádných okolností osobních konfliktních vztahů v politbyru, je to plod empirické politiky a náhodný produkt snahy kanalizovat občanskou nespokojenost žádoucím směrem. Demokratizace nikdy nebyla a dosud není politickým cílem nové garnitury, usilující o moc, je nejvýše průvodním jevem, jemuž se okamžitě nedá zabránit. Tedy se toleruje a usměrňuje proti jednotlivcům na vedoucích místech.

10. Bizarní ráz této demokratizace je zjevný ihned, jakmile si uvědomíme, že útek generálmajora a sebevraždy generálplukovníka se stále vysvětluje semínky lucinky modrokvěte, že rezignace některých vedoucích představitelů se děje bez odůvodnění, které by umožňovalo pochopit, zač jsou kritizováni a proč rezignují, když jejich kritikové jsou ze stejného pytle. Jinými slovy: My nepotřebujeme demokratizační lekce k tomu, abychom se stali demokraty. Zastánci totalitní diktatury, kteří takové lekce potřebují, jsou zbyteční v socialistické demokracii. Chcete-li kulturní teroristy totalitní diktatury demokratizovat, pak chcete provést kvadraturu kruhu. Kulaté čtverce neexistují.

II. TOTALITNÍ DIKTATURA

1. Diktatury jsou staré jako lidstvo. Neomezené ovládnutí státu jedinou osobou, klikou nebo zformovanou mocenskou skupinou je podstatou diktatury, přičemž je druhotné, zda existují parlamenty, volby a různé podoby státních orgánů a funkcí. Moderní diktatury nejsou však jen vystupňováním starých rysů autokracie, despotismu a tyranie, ale obsahují nové rysy. Moderní diktatury — totiž totalitní diktatury — jsou vládním monopolem vládnoucí menšiny, ale proti historickým formám diktatur mají ty zvláštnos-

ti, že disponují masovým hnutím a masovou ideologií, direktivně řídí celý stát a zasahují do všech oblastí života občanů, včetně životní sféry. Totalitní diktatury a jejich ideologie nenabízejí občanu jen vyšší životní standard nebo lepší formu vlády. Nabízejí řešení některých životních problémů a jsou tedy světskou náhražkou náboženství, poselstvím spásy prostřednictvím nové víry v ideologii, stranu a vůdce.

2. Totalitní diktatura je nová forma absolutismu, moderní podoba despotie. Podstatou totalitní diktatury je redukce člověka na účel aparatury moci. Proto každá totalitní diktatura musí ničit osobnosti, individuality, ne proto, že vedoucí politikové jsou sadisté (to také), ale proto, že tato orientace vyplývá z povahy absolutní, centralizované, neomezené moci. Nejdůležitějšími prostředky funkcionalizace člověka jsou propaganda a teror, kontrola masových informací a tajná policie.

3. Totalitní diktatura nezná metodu nepřímé vlády, vládné terorem, strachem, nepřímými zásahy. Proto i zájmové organizace, vytvořené původně v zájmu těch, kteří je vytvořili, se obracejí v byrokratické aparáty sloužící k ovládnutí celých skupin obyvatelstva, mládeže, dělníků atd. Vládné se s předpokladem, že v zájmu rasy, třídy nebo národa je dovoleno vše a že humanistické zřetele nebo ohledy jsou pouhou slabostí. Diktatury metternichů, bachů, císařů a carů byly daleko humánnějšími režimy nežli moderní diktatury.

4. Totalitní diktatura je nekontrolovatelná, uzavřený systém moci vedený lidmi, kteří jsou přesvědčeni, že vědí, co je zájem rasy, národa nebo třídy, co je pokrok a zájem lidstva, co je dobré pro celý svět a ve svém fanatismu si myslí, že mají právo vnutit mase svůj program. Konflikty uvnitř vládnoucí elity se řeší dialekticky ortodoxie a hares, periodickými čistkami a lstí, protože se jinak nedají řešit tam, kde není kontroly. Lid, masy, třídy se rozhodování neúčastní, mají však právo na hlasitý dík straně a vládě.

5. Totalitní diktatura je založena na teroru a bez teroru se neudrží. Teror není dočasný prostředek k dosažení určitých cílů v mimořádných okolnostech, teror je specifickou formou vlády totalitní diktatury. Základní funkcí teroru je zajistit funkcionalizaci občana a učinit z něho povolný nástroj politiky mocenské elity. I tam, kde se totalitní diktatura rozpadá, její tajná policie — základní instituce teroru — dobře funguje. Výsledkem je úplná politizace a militarizace života.

6. Totalitní diktatura má svou oporu v emocionální mas, v rozpadu racionálních postojů a hodnotových měřítek moderní doby. Vystupuje jako zdánlivý lék proti krizovým jevům, přičemž účinek svým prostředkům zajišťuje naprostou kontrolou miné a postojů obyvatelstva, propagandou šířenou masovými sdělovacími prostředky. Mýšlenková kliše a stereo-

typní amplifikace, jež se neustálým opakováním stávají obecně přijímanými pravdami, nepodléhají ani verifikaci, ani kritice.

7. Totalitní diktatura pracuje a priori s představou jednoty lidu, národa, strany, bloku, tedy s postulátem morálně politické jednoty, ačkoli taková jednotka neexistuje. Různosti názorů jsou proto chápány jako akciviství a názorový protivník je nepřítel a zrádce. Svobody jedince a občanská práva jsou nejen likvidovány, ale dokonce sama tato omezení svobody jsou líčena jako triumf pokroku a znak vyššího společenského řádu.

8. Funkcionalizaci člověka v totalitní diktatuře zajišťuje vedle teroru především propaganda prostřednictvím masových sdělovacích prostředků. Neustále opakovaná tvrzení o fiktivním nepříteli vytvářejí psychózu trvalého mimořádného ohrožení vymožeností revoluce, rasy, národa, třídy, ohrožení, jež má ospravedlnit trvalé stanné právo nad myšlenkami a lidmi. Má-li být občan trvale dezorientován, je třeba pracovat s fikcí nepřítelů (židů, imperialistů, jiný národ, běloši, černosi, Číňané, Evropané atd.), jímž je občan ohrožen a před nímž ho právě diktatura chrání.

9. Totalitní diktatury se rodí z vnitřní slabosti demokratických řádů, jejichž rozpad je podmínkou vzniku diktatury stejně, jako je konstituování demokracie podmínkou zániku diktatury. Totalitní diktatury, masová hnutí i aparát stran zakoušejí podstatné funkční proměny po příchodu k vládě. Hnutí se v boji o moc proměňuje v byrokratickou vládní mašinerii, moc je institucionalizována, vzniká diferencovaná aparatura totalitní organizace. Spontánní hnutí a jeho podněty jsou nahrazeny monopolním systémem názorů strany, obklopené systémem satelitních organizací. Stát se stává nástrojem totalitní elity, jež si však udržuje ve vlastní politické instituci — ve straně — rozhodující vliv, takže vzniká pro diktatury tak charakteristické dvojládí státu a strany.

10. Jakmile se po převzetí moci konstituuje vládní elita, začne autokraticky vládnout a ovlivňovat veřejné mínění ve svém zájmu, jenž je prezentován jako zájem mas. Tendence k akumulaci moci vede neodvratně k tomu, že moc není kontrolovatelná a mění se v potlačovatelský aparát i proti vrstvám, jež novou elitu intronizovaly. Praxe totalitního státu je založena na násilí vůči lidem i myšlenkám, na fungujícím a účinném násilí. Totalitní státy byly, jsou a zůstávají největším nebezpečím, jakému člověk ve svých dějinách dosud čelil, jsou totalitním ohrožením lidských hodnot, evropské kultury a smyslu svobodného života člověka.

III. CHARAKTER ČS. DIKTATURY

1. Charakter totalitní diktatury, ve které jsme posledních dvacet let žili, měl některé národní osobitosti. Velkou výhodou režimu bylo zejména to, že v jeho

čele stáli plnokrevní Čechové, kteří mají ve své krvi rakouskou tradici bodrosti s nepořádnou neschopností domovnic (český termín: šlamperaj) smíšenou v poměru jedna ku třem. Kdyby měla být tato specifčnost definována přesněji, bylo by k tomu zapotřebí několika geniů, rozvíjejících velké myšlenky N.C. Parkinsona o zákonitěm růstu neschopnosti.

2. Totalitní diktatura československého ražení byla totalitní především mírou svého chaosu a diktaturou byla spíš jako komický paradox. S absolutní mocí si kromě několika vražd věděly vlády stejně málo rady, jako kojeneček s integrály. Občasně zachvátý demokratismu, periodicky nastolované a odvolávané, nepřivodily nikdy zásadní změny, takže agresivní stupida podemílala vždy znovu základy tohoto zřízení.

3. Spontánně tryskající gejzír této stupidity, neúnavně bublající po dvacet let v oficiálním tisku i tolerované kultuře, v projevech státníků i pionýrských vedoucích, nedokázal však ani s krajním úsilím podemlít základy socialistického zřízení. Přirozená inteligence téhož dobromyslného lidu slovenského, moravského a zčásti i českého korigovala vždy nejhorší výstřelky na snesitelnou míru.

4. Tak se naše dějiny posledních dvaceti let podobají úsilovnému pochodu, ale pochodu na místě, jenž přechází tu v klus, tu v trysk, tu v pohov. Za těchto okolností musíme naše spoluobčany dráždit naivní otázkou po smyslu pochodu asi stejně, jako se má zlomyslná přítelkyně procházet v sobotu odpoledne kolem kasáren a ptá se přes plot vojínů bez vycházek, zda se jim na vojně líbí. Když řeknou, že ne, ptá se, proč tedy na vojně jsou, když se jim tam nelíbí. Artikulovat tento druh otázek je nyní naší povinností.

5. Druhá charakteristická zvláštnost této totalitní diktatury byla v tom, že se vyvarovala po dvacet let vnitropolitických otřesů, protože v kritickém roce 1956-57 si mohla dovolit zlevnit čabajky a nasadit psí hlavu intelektuálů kritikům, kteroužto metodu pravidelně opakovala v krizových situacích pozdějších i dřívějších. Obětí beránci kapitalistů, kulaků, židů a intelektuálů jsou spolu se zlevněnými čabajkami základem politické filosofie státníků tohoto období. Proto neschopnost politika zlevnit čabajku má osudové následky.

6. Čabajkový realismus v politice byl účinným až do té doby, dokud bylo co zlevňovat a třeba říci, že oběma našim národům vyhovoval a stačil. Uskutečňoval se na úkor ekonomické efektivity, umožňoval pracovat méně a hůře za více peněz a zajistil faktickou, právní i ekonomickou rovnost kopáče s univerzitním učitelem. Díky touto konsensu gentium se v Československu nevyskytla ani v posledních deseti letech narůstajících ekonomických potížích žádná citelná opozice. Stát byl veden ke krachu s mlčenlivou disciplínou ovládaných, ale spořivých občanů, jejichž naděje se neupíraly k svobodě, ale k emběčku.

7. Hřbitovní klid této diktatury a její dobře fungující, pendrekly zajištěná solidnost se zdála být neotřesitelná vnitřními silami. Náhle však selhaly zdroje, jež zabezpečovaly velkorysou politiku podplácení národa vyšší životní úrovní — totiž sama ekonomika vysokého spotřebního standardu. Náhly infarkt ekonomické struktury — vyléčitelný a nikoliv smrtelný — stačil k tomu, aby se stabilita stala nejistou a aby vyvolala pozoruhodnou změnu politické orientace.

8. Třetím základním rysem čs. totalitní diktatury byl její mimořádně konzervativní ráz, jenž se dostával do rozporu s nevyhladitelnou tradicí elementárních svobod evropského státu. V Polsku nepopravili svého Gomulku, v Maďarsku a Bulharsku popravili po jednom ministru, československá úlitba stalinismu byla nejbohatší.

9. Ve všech významných otázkách socialistického bloku držela čs. zahraniční politika nejhouževnatěji tvrdý kurs. Postupná emancipace Jugoslávie, Polska, Maďarska, Albánie, Číny, Rumunska i Kuby od sovětského vzoru byla sledována velmi nevrle a pokusy o napodobení byly vždy odsouzeny. Vždy stejným způsobem — poukazem na nesporně nižší životní úroveň těchto zemí, tedy klasickým poukazem na prkenici pana Čehony.

10. Konzervativní zahraničně politický ráz státní politiky nebyl nijak platonický a netkvěl jen ve slovech oddané a vřelé podpory fašismu blízkým režimům arabského Násirova typu. Dodávky zbrojního materiálu, poskytované tak ochotně za nenávratné úvěry, sloužily bezprostředně arabské imperialistické politice. Charakteristické rysy diktatury, tedy její český realistický a konzervativní ráz, musíme brát v úvahu při pokusu o pochopení dalšího možného vývoje této totalitní diktatury.

IV. POVAHA SOUČASNÝCH ZMĚN

1. Prožíváme revoluci nebo revoltu? Revoluce znamená strukturální společenské změny, které zahrnují změny ve vztazích tříd, vazbách ekonomiky a politiky a struktuře mocenských mechanismů. Revolta (puč) je výměnou garnitur, jež se nedotýká strukturálních otázek a vztahů. O tom, zda prožíváme jedno nebo druhé, o tom sami rozhodneme... Hra je otevřená oběma směry.

2. Varianta revolty je nám srdečně lhostejná. Nemáme důvody k nadšení nad změnami osob. Sociologové a filosofové vědí, že „instituce jsou silnější než lidé“ a že bez kontrolních mechanismů veřejného mínění musí degenerovat bez výjimky každý příslušník elity. Antonín Novotný nastupoval jako exponent liberalizačního trendu. Proti polskému národnímu hrdinovi roku 1956 se musí mládež zabarikádovat na universitě.

3. Varianta strukturálních změn nás naopak velice zajímá, protože otvírá cestu k otevřené socialistické

společnosti, tedy k socialistické demokracii. Ta je však od nás velmi vzdálena, ačkoliv v dané chvíli se jeví jako celonárodní iluze, jež vznikne rezignací několika osob. Studenti nemají důvod tyto iluze podporovat, mají naopak důvod dávat pozor na podvodné karty, jež se objeví v rozehrané hře o povahu státu, v němž budeme žít.

4. Pozorujeme-li věcně a kriticky výsledky tříměsíčního obrodného procesu, pak musíme konstatovat, že nedošlo — s výjimkou dočasné neexistence cenzury — k žádným strukturálním změnám v mechanismu totalitní diktatury. V Československu nezměněné trvá monopol jedné strany na politický život a zatím neexistují žádné v demokracii obvyklé postupy vytváření politické vůle lidu.

5. Hierarchická koncepce státních orgánů a společenských organizací, řízená z jednoho centra, nezměněné trvá, je neslučitelná s demokracií, pro niž je podstatné právě to, že politická vůle se vytváří v určitých společenských procesech, v nichž hrají jednotlivé složky relativně samostatnou úlohu. V rovině ideologie spolu pak soutěží ideologické hodnotové orientace a politické programy, v rovině státní moci se vzájemně omezují moc zákonodárná, výkonná a soudní (to jest: parlament, vláda a nezávislé soudnictví) a konečně v rovině ekonomické a občanské aktivity obyvatelstva hrají svou samostatnou úlohu zájmové svazy, byrokracie aparátů a veřejné mínění.

6. V současné době existuje pouze jedna složka, jež opravňuje k nadějím v demokratizačním procesu — a to je skutečný projev veřejného mínění. Sem budou proto také co nejdříve zaměřeny protiučty konzervativních sil, jež budou vyzývat k umírněnosti a budou nabízet nové ekonomické programy a osoby místo základních politických změn. Naší snahou musí být naopak plně využít tolerovaných mezí svobody k tomu, abychom si vynutili demokratické volby jako další článek postupu k evropskému socialistickému státu.

7. Tento postup je možný jen řešením základního konfliktu současného československého státu, jenž netkví vůbec ve vztahu dvou národů, ale v mechanismech totalitní diktatury. Byrokracie této diktatury sice zničila Stalinův kult, ale podržela nezměněné mocenskou strukturu stalinismu, včetně byrokratických aparátů a politiky kulturního biče. Tuto diktaturu musíme zlikvidovat, nebo ona zlikviduje nás.

8. Likvidace mechanismů totalitní diktatury a totalitního myšlení je podmínkou dosažení demokratického socialismu. Totalitní diktatura je náš nepřítel číslo jedna. Máme dost hlav i rukou k programu socialistické svobody, ale máme také dost aparátů, které se mu brání. Klade-li se otázka Odkud, s kým a kam, pak lze stručně odpovědět: od Asie k Evropě, sami!

9. To znamená: Od totalitní diktatury k otevřené

společnosti, k likvidaci mocenského monopolu a účinné kontrole mocenské elity svobodným tiskem a veřejným míněním. Od byrokratického řízení společnosti a kultury „hrdlořezy oficiální linie“ (termín Wrighta Millse) k uplatňování základních lidských a občanských práv alespoň v rozsahu buržoazní demokratického Československa. S dělnickým hnutím bez jeho aparátníků, se středními vrstvami bez skupin ochotných kolaborantů a s inteligencí v čele. Intelektuálové této země musí vznést nárok na vedení otevřené socialistické společnosti k demokracii a humanismu, nemá-li pokračovat iracionální dialektika zvláde a moci.

10. Svěráz současných změn tkví v tom, že dosud žádné podstatné změny nenastaly, že mechanismy totalitní diktatury nedotčené trvají. Existuje pouze svoboda tisku a jakási naděje na demokratické volby a přestavbu mocenských funkcí ve státě. Nám je lhostejná výměna kádrů, nominovaných krajně nedemokratickým systémem, nás však zajímá trvalý demokratizační proces, tedy permanentní transformace totalitní diktatury v evropský systém s demokratickou formou vlády.

Student, 10. dubna 1968

Doc. Dr. Ing. Čestmír Kožušník, CSc.

Hospodářství a politika

Od počátku prací na nové soustavě řízení hospodářství bylo zřejmé, že ekonomická reforma zůstane na půli cesty, nebude-li provázena změnami v politickém systému řízení společnosti. Není jisté bez zajištěnosti, že již první materiál z počátku roku 1964, který formuloval zásady nové soustavy řízení a byl předložen politickým orgánům k posouzení, končil kapitolou o společenských podmínkách nové soustavy řízení. Pravda, ne vše bylo tak jasné jako dnes. Ale již tehdy se hovořilo o tom, že je nutno zásadně přehodnotit vládnoucí představy o uplatňování vedoucí úlohy strany, principy kádrové politiky ap.

Podmínky pro řešení těch otázek však tehdy ještě nedozrávaly. Nezbyvalo, než odložit na čas veřejné uvažování o politických souvislostech nové soustavy — s přesvědčením, že se logika věcí časem prosadí. Usnesení lednového pléna ÚV KSČ vytvářejí novou situaci. Na plénu zvítězil názor, že postaru se nedá vládnout ani v hospodářství, ani v jiných sférách společenského života a že se řešení otázek systému politického řízení stalo klíčovou otázkou dalšího vývoje naší společnosti, osudovou otázkou socialismu v této zemi. Obecný směr změn v systému politického řízení byl vyznačen požadavkem demokratizace vztahů v naší společnosti.

Jak tyto věci souvisí s ekonomickou reformou? Jejím jádrem je, jak známo, nové řešení vztahu plánu a trhu, přesněji řečeno renesance trhu a přechod od direktivního řízení k centrální regulaci tržního mechanismu pomocí tzv. ekonomických nástrojů. Obnovení tržních vztahů je co do svého obsahu samo o sobě výrazným demokratizačním aktem. Nedílným rysem tržních vztahů je svoboda rozhodování jednotlivých subjektů těchto vztahů. O trhu v plném slova smyslu (jako faktoru určujícím chování jeho subjektů) lze hovořit tam, kde hospodářské jednotky, výrobní a obchodní podniky svobodně rozhodují o tom, co a jak vyrábět, čím a jak obchodovat, a kde občané jako ekonomicky činní jedinci mají právo volit si své zařazení do systému společenské dělby práce a jako spotřebitelé svobodně rozhodovat, za co utratí svůj příjem. Pochopitelně nejde o absolutní svobodu rozhodování. Je to svoboda, která je omezena za prvé ekonomicky tím, že každý si musí na sebe vydělat, přičemž si může na sebe vydělat pouze takovou částku, jež je s to uspokojit něčí potřeby, a která musí být za druhé omezena v určité míře i administrativně mocensky obecnými, pro všechny závaznými pravidly hospodářského soužití.

O tuto renesanci trhu tedy usiluje nová soustava řízení, kterou jsme v minulých letech začali uvádět do života. Je jasné, že již tímto svým požadavkem svobody rozhodování hospodářských jednotek, jakož i občanů coby ekonomických subjektů, se musela realizace ekonomické reformy dostávat do rozporu se systémem politického řízení společnosti, jehož určujícím rysem bylo autoritativní mocenské prosazování vůle řídicího centra ve všech sférách společenského života a v němž svoboda jednání a projevu se připouštěla pouze v mezích určených centrem. A je také jasné, že tato rozpornost logiky ekonomické reformy se systémem politického řízení musela působit jako překážka její důsledné realizace.

Uplynul více než rok, kdy jsme vstoupili do nové soustavy řízení. Leccos se v hospodářství mění k lepšímu. Přesto však všichni cítí, že změny probíhají pomalu a narážejí na řadu překážek. Podniky právem kritizují, že usnesení o zvýšení jejich ekonomické samostatnosti jsou zatím více papírovou deklarací než reálnou skutečností. Zákonnými ustanoveními byl sice podstatně omezen rozsah direktivního řízení podniků vyššími orgány, avšak ve skutečnosti tyto metody řízení podniků v nejrůznějších formách přežívají a jsou určujícími pro činnost podniků. Také požadavek objektivizace ekonomických nástrojů zůstává zatím více obecnou proklamací než realitou a častá manipulace s ekonomickými nástroji, poznamenána mnohdy subjektivistickými hledisky a mocenskou pozicí různých monopolistických seskupení, podlamuje důvěru hospodářských pracovníků v podnicích v principy nové soustavy řízení.